

Solidariteit en armoede, wat kunnen wij doen?

Samenvatting van het twejaarlijks verslag (2020-2021) van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Hervé Avalosse – Studiedienst

Samenvatting

In dit artikel willen we een overzicht geven van de hoofdlijnen van het 11e twejaarlijkse verslag (2020-2021) dat het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting heeft gepubliceerd onder de titel 'Solidariteit en armoede'. De originaliteit van dit verslag schuilt erin dat het tot stand is gekomen op basis van uitgebreid overleg met mensen in armoede, verenigingen en organisaties op het terrein. Het benadert solidariteit vanuit drie dimensies (bijdrage, herverdeling en collectiviteit) en richt zich meer specifiek op twee domeinen: werk en fiscaliteit. Deze keuze is het gevolg van het overlegproces: beide domeinen zijn essentieel in de strijd tegen armoede en solidariteit heeft hierin een centrale plaats.

Een meerwaarde van dit verslag is dat het solidariteit bestudeert vanuit het standpunt van de mensen in armoede, aan de hand van talrijke getuigenissen en interventies tijdens het overleg. Maar het verslag wil meer doen dan solidariteit illustreren en verdedigen als centrale waarde van onze samenleving. Daarom worden er allerlei voorstellen geformuleerd, stuk voor stuk gericht op het bestrijden van sociale ongelijkheid en armoede. Want een solidaire samenleving is een samenleving waarin we niemand aan de kant laten staan. Naar het motto van de Agenda 2030 van de Verenigde Naties, is 'To leave no one behind' tevens de rode draad en de slotboodschap van dit verslag. Daarnaast is het een duidelijke oproep tot politieke actie, voor meer sociale rechtvaardigheid, waaraan het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting op deze manier een bijdrage wil leveren.

Sleutelwoorden: Solidariteit, armoede, bijdrage, herverdeling, collectiviteit, fiscaliteit, werk

1. Inleiding

Het recente nieuws is wreed en dramatisch. De COVID-19-pandemie, de catastrofale overstromingen van het afgelopen jaar, de opvang van vluchtelingen uit oorlogsgebieden, al deze gebeurtenissen herinneren ons aan het belang van solidariteit. Of ze nu *direct*, door toedoen van burgers of verenigingen, of *indirect* en institutioneel is, door de tegemoetkomingen en beschermingsmechanismen van de sociale zekerheid, solidariteit stelt een samenleving als de onze in staat om allerlei crises (economisch, sociaal, klimatologisch, enz.) het hoofd te bieden.

Valorisatie van deze solidariteit is het centrale thema van het 11^e twejaarlijks verslag van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Het is het resultaat van overleg met mensen in armoede, verenigingen en actoren op het terrein. In dit verslag wordt solidariteit benaderd vanuit drie dimensies: **bijdrage**, **herverdeling** en **collectiviteit**. Twee domeinen krijgen hierbij extra aandacht: **werk** en **fiscaliteit**. Zoals blijkt uit de ondertitel van het verslag, is het doel zowel een bijdrage te leveren aan het debat over solidariteit als actie te voeren op beide domeinen. Daarom doet het verslag tevens meerdere voorstellen (waarvan we er hieronder enkele zullen bespreken).

2. De drie dimensies van solidariteit

De eerste twee dimensies van solidariteit – bijdrage en herverdeling – benadrukken het feit dat binnen een samenleving iedereen zowel een bijdrager als een rechthebbende is. Onze **bijdragende activiteiten** aan de samenleving zijn veelvoudig: allereerst natuurlijk door ons werk, maar ook via belastingen, onderwijs, wederzijdse hulp, vrijwilligerswerk, enz. In het verslag wordt benadrukt dat mensen in armoede ook een volwaardige bijdrage aan de maatschappij leveren. Desondanks “[ze] worden al te vaak afgedaan als parasieten” (naar een citaat op p. 12 van het verslag). Het wijst er verder op dat hun bijdragende activiteiten, zoals wederzijdse hulp of gezinssolidariteit, niet altijd genoeg aandacht of erkenning krijgen. Erger nog, binnen het statuut van samenwonende kan deze weder-

zijdse hulp soms zelfs bestraft worden. En op het gebied van werk zijn er maar weinig opties voor mensen die in armoede leven: daarvoor moet men immers toegang hebben tot de arbeidsmarkt. Als er voor hen al iets beschikbaar is, dan zijn het vaak preciaire banen met weinig maatschappelijk aanzien.

De **herverdelingsdimensie** herinnert ons eraan dat we dankzij solidariteit begunstigden zijn van meerdere vormen van steun, zowel via de hulp van dierbaren als via de verschillende mechanismen van belastingheffing en sociale zekerheid of de toegang tot verschillende openbare diensten. Wat dat betreft belicht het verslag de verschillende ‘mattheuseffecten’ waarvan mensen in preciaire situaties zo vaak het slachtoffer zijn, zoals de verminderde toegang tot publieke diensten, het niet gebruik maken van bepaalde sociale rechten (omdat het hen aan informatie ontbreekt of de procedures te ingewikkeld zijn). Bovendien gaat het recht op overheidssteun soms niet zonder stigma. Onze tegemoetkomingsmodellen leggen namelijk steeds meer nadruk op individuele verantwoordelijkheid.

De derde dimensie, de **collectiviteit**, verwijst naar de waarden van onze samenleving: solidariteit is een constructie die voortkomt uit een collectieve dynamiek. Het volstaat niet om te ‘geven’ en te ‘ontvangen’ (de eerste twee dimensies van solidariteit), we moeten ook collectief een solidaire maatschappij willen en om die reden strijden tegen sociale ongelijkheden. Dat is een politiek project waar iedereen bij betrokken is: “Solidariteit staat dus centraal in de opbouw van het collectieve maatschappelijke project voor de huidige en de toekomstige generaties. Solidariteit is zowel een uiting van als een voorwaarde tot sociale cohesie” (p. 80 van het verslag).

3. Werk

Dankzij werk kunnen we in de samenleving integreren en bijdragen aan die samenleving, bijvoorbeeld door de inning van sociale bijdragen waarmee dan weer de sociale zekerheid wordt gefinancierd. Helaas zijn mensen in armoede vaak werkloos, en anders hebben ze preciaire en soms zware banen (bijvoorbeeld nachtwerk). Toegang krijgen tot een duurzame en kwaliteitsvolle job (in termen van

1 Verwijzing naar het evangelie van Mattheus (13:12): “Want wie heeft zal nog meer krijgen, en het zal overvloedig zijn; maar wie niets heeft zal zelfs het laatste worden ontnomen”.

arbeids- en contractvoorwaarden, verloning, enz.) is dus een manier om uit een precare situatie te geraken. Voor laagopgeleiden blijft dit echter een enorme uitdaging. Bovendien gaat in ons land de kwaliteit van de nieuw gecreëerde banen er eerder op achteruit. “In 2016 [...] was 40% van de nieuwe banen deeltijds, 52% tijdelijk en 47% werd betaald in het laagste loonkwintiel” (p. 44 van het verslag).

Wat de socialezekerheidsbijdragen betreft, betreft het verslag dat “door bijvoorbeeld een deel van het loon uit te betalen in extralegale voordelen (maaltijdcheques, salariswagens ...) betalen werkgevers minder sociale bijdragen en verdienen werknemers netto meer” (p. 33 van het verslag). De financiering van de sociale zekerheid wordt hierdoor aangetast en dat leidt weer tot minder solidariteit. Bovendien merkt het verslag op dat “de meeste jobs die laaggeschoolde of kwetsbare groepen uitoefenen zelden of nooit extralegale voordelen opleveren. Deze werknemers dragen dus op hun volledige loon bij. Op die manier creëren extralegale voordelen een mattheuseffect” (p. 33 van het verslag).

Ten aanzien van de doelstelling om duurzame en kwaliteitsvolle banen te creëren, worden in het verslag verschillende pistes aangedragen. Een daarvan is de steun voor de sociale economie: “In het algemeen kan een systematisch en duurzaam versterkte sociale economie een structurele rol spelen in de strijd tegen armoede door de uitsluiting van economisch minder productieve arbeidskrachten af te remmen en de gevolgen van nieuwe evoluties, zoals robotisering, voor laaggeschoolden mee op te vangen” (p. 42 van het verslag).

Een ander voorstel is om ‘Gebieden zonder langdurige werkloosheid’ (GZLW) in het leven te roepen. In verschillende gebieden in Frankrijk werd hiermee reeds geëxperimenteerd. Het is gebaseerd op het idee dat niemand oninzetbaar is. Op plaatselijk niveau is het doel van het concept om “iedere langdurig werkloze die in het gebied woont, een baan met een contract van onbepaalde duur aan te bieden” (p. 42 van het verslag). Dit initiatief is vrijwillig en gaat niet gepaard met sancties. De mensen die ervoor in aanmerking komen moeten “in het middelpunt van het initiatief staan door hen te betrekken bij het besluitvormingsproces en door te vertrekken van hun vaardigheden en verwachtingen om te bepalen welke jobs gecreëerd moeten worden, waarbij tegelijk wordt ingespeeld op lokale behoeften waarin de markteconomie in deze gebieden niet lijkt te kunnen voorzien” (p. 42 van het verslag). Het Waalse en Brusselse Gewest hebben het idee om met GZLW's te experimenteren opgenomen in hun algemene

beleidsverklaring. In Vlaanderen bestaan er al gelijkaardige initiatieven: daar worden buurt- en nabijheidsdiensten (lokale diensteneconomie) ondersteund, zoals sociale restaurants, kinderdagverblijven, groenonderhoud, enz.

4. Fiscaliteit

Belastingen spelen een belangrijke rol in de financiering van onze herverdelingsmechanismen en daarmee in de structurele organisatie van solidariteit. Het verslag onderstreept het idee dat “de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen” (p. 59 van het verslag). Helaas kunnen we alleen maar constateren dat de progressiviteit van onze belasting in de loop van de tijd is uitgehold, waardoor de herverdelende effecten van ons belastingstelsel gedeeltelijk zijn uitgewist. Een andere negatieve constatering is dat lineaire (zoals btw en accijnzen) of forfaitaire (bijvoorbeeld op huishoudelijk afval) belastingen neigen toe te nemen en zwaarder wegen voor mensen met een beperkt budget. Tot slot worden in ons belastingstelsel roerende inkomsten tegen lagere tarieven belast dan inkomsten uit werk. Inkomsten uit kapitaal worden zelfs heel weinig belast.

De vrees bestaat dat er steeds meer belastingen op gedrag komen. Het voorbeeld dat in het verslag wordt genoemd is de koolstofaks, een hulpmiddel dat zou kunnen worden ingevoerd in het kader van het beleid om de opwarming van de aarde tegen te gaan. Maar beschikken mensen in precare situaties wel over de middelen om hun energieverbruik te verminderen? Hebben ze de mogelijkheid om hun woonruimte te isoleren? Kunnen ze een nieuwe auto kopen en hierbij voor een minder vervuilende auto kiezen? Met dit soort fiscaliteit om het gedrag te sturen bestaat het risico dat mensen in armoede proportioneel zwaarder getroffen worden dan anderen. Het verslag suggereert op zijn minst dat er sociale correctiemechanismen moeten komen om de gevolgen van een dergelijke belasting voor de laagste inkomens te compenseren. “Er werd ook voorgesteld om een deel van de opbrengsten uit een koolstofaks aan te wenden voor de financiering van een sociaal energiefonds, waarmee vervolgens onder meer de bouw van extra sociale en energiezuinige woningen gefinancierd kan worden” (p. 98 van het verslag).

Ten slotte wijst het verslag nog eens op de ongelijke verdeling van de welvaart in ons land. Hierbij benadrukt het met name het feit dat de *extreme rijkdom* de afgelopen jaren is toegenomen: in 2019 waren er 132.000 miljonairs (in

dollars), een stijging van 8% ten opzichte van 2018 en van 60% ten opzichte van 2012. “Ook de gemiddelde rijkdom van deze miljonairs stijgt. [...] De gemiddelde Belgische miljonair in 2019 een vermogen van 2,5 miljoen euro bezat, 62% meer dan in 2012” (p. 66 van het verslag).

Deze vermogensongelijkheden worden als problematisch beschouwd: “rijkdom verschaft een grote economische en politieke macht, terwijl armoede leidt tot een leven waarin grondrechten niet effectief kunnen worden gerealiseerd” (p. 66 van het verslag). Ze ondermijnen onze waarden: “De gedachte van een samenleving waarin extreme rijkdom voor sommigen samengaat met toenemende armoede voor de rest van de bevolking was ethisch ondraaglijk voor de deelnemers aan het overleg” [dat was opgezet door het Steunpunt tot bestrijding van armoede en waarop het verslag is gebaseerd] (p. 67 van het verslag).

Het verslag doet een duidelijke oproep “om het systeem van belastingen en heffingen rechtvaardiger te maken” (p. 97 van het verslag). “Belangrijk is dat de betrokken overheid ex ante – op voorhand – de impact nagaat van een nieuwe belasting of van een hervorming, met betrokkenheid van mensen in armoede en andere actoren” (p. 99 van het verslag). Hiertoe worden verschillende concrete voorstellen gedaan om de belastingen progressiever te maken: hogere belastingtarieven voor de hoogste inkomensschijven, globalisatie van de inkomsten, invoering van een progressieve vorm van vermogensbelasting, enz.

5. To leave no one behind

Dat is het motto van de Agenda 2030 van de Verenigde Naties. Maar het is tevens de algemene boodschap van dit verslag. De samenleving organiseren rond solidariteit als centrale waarde betekent strijden tegen sociale ongelijkheden, ervoor zorgen dat iedereen een waardig leven kan leiden en zo de samenleving tot bloei laten komen. “Solidariteit is een onmisbare voorwaarde voor het samenleven in een maatschappij: solidariteit versterkt mee het sociale weefsel, verbindt mensen en geeft vorm aan het samenleven, geeft betekenis aan de staat ... Idealiter ondersteunt ze de verwezenlijking van mensenrechten voor iedereen, laat ze de hele bevolking genieten van medische, technologische en wetenschappelijke vooruitgang en kennis, en bevordert ze een positieve maatschappelijke ontwikkeling op sociaal of milieuvlak” (p. 80 van het verslag).

Om dit te bereiken roept het verslag op tot de uitvoering van structurele maatregelen gericht op het creëren van “voldoende toegankelijke en kwaliteitsvolle jobs, de versterking van de sociale zekerheid, een rechtvaardige fiscaliteit, en kwaliteitsvolle en toegankelijke publieke diensten” (p. 114 van het verslag). Als de verschillende overheden dit verslag zouden willen meenemen in het kader van een toekomstige Interministeriële conferentie rond armoedebestrijding, of in het kader van het relanceplan, zou dat een eerste stap en een krachtig signaal zijn.

Bibliografie

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). *Solidariteit en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

Het volledige verslag is hier beschikbaar op: <https://www.armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/tweejaarlijks-verslag/solidariteit-en-armoede-een-bijdrage-aan-politiek-debat-en-politieke-actie/>

